

НАСИЛЬСТВО: СВОБОДА ВОЛІ ЧИ НЕМИНУЧІСТЬ

Анотація: насильство можна назвати початком агресії, а точніше агресивності, але це є дуже віддалений початок, який породжує, окрім неї, численні явища. Початком – у єдності двох значень цього поняття: як історично початкового пункту феномена агресії і як підстави, головної причини агресії. Доводиться необхідність спільного розгляду насильства та агресії, яка пов'язана із їх загальним історичним корінням, їх взаємообумовленістю, а також їх тісним переплетінням, що триває, і придбанням специфічних форм вже у ході Новітньої історії.

Ключові слова : насильство, агресія, добра воля, насильством на благо.

Annotation: violence can be called the beginning of aggression, or rather aggressiveness, but it is a very remote beginning that gives rise to numerous phenomena besides it. In the unity of two meanings of this concept: as the historical starting point of the phenomenon of aggression and as the basis, the main cause of aggression. The necessity of a joint examination of violence and aggression is proved, which is connected with their common historical roots, their interdependence, as well as their ongoing close intertwining and the acquisition of specific forms already in the course of Modern history.

Key words : violence, aggression, goodwill, violence for good.

У загальному вигляді насильство – це «суспільні відносини, в ході яких одні індивіди (групи людей) за допомогою зовнішнього примусу, що являє собою загрозу життю, підпорядковують собі інших, їх здібності, виробничі сили. Насильство можна інтерпретувати як різновид відносин влади, оскільки остання є пануванням однієї волі над іншою, ухвалення рішення за іншого» [1, с.14]. Тобто головними ознаками насильства, як це впливає вже з етимології слова, є застосування сили, опора на силу, дію за допомогою сили. Це є абстрактно-загальне визначення. Деякі великі музиканти згадували, що в ранньому дитинстві їх батьки, найчастіше – батько, застосовували до них насильство, і навіть – фізичне, щоб примусити їх вчитися грати на скрипці або іншому музичному інструменті. Без певного насильства важко обійтися і при лікуванні чи щепленні дитини. Але ж таке застосування сили, будучи фактично або за задумом – насильством на благо, не може бути назване агресією. При

цьому першим важливим уточненням та конкретизацією у цьому випадку буде, мабуть, те, що агресія за логічним рівнянням вужче насильства.

Початковий пункт насильства деякі дослідники навіть виводять за межі соціуму, в біологічну природу. Так, пояснюючи причину агресивності та деструктивності людини, вчені шукають її у тій біологічній спадщині, яка, нібито, обтяжує людину, оскільки вона є дитям природи. Зоопсихолог, засновник етології К. Лоренц стверджував, що агресія людини – це природний інстинкт, який зберігає життя. Поява зброї стала каталізатором внутрішньовидового відбору. Сплеск та зростання агресії К. Лоренц пояснював недостатньою розрядкою інстинктивних агресивних сполук. Таку позицію Е. Фромм називав інстинктивізмом. Людина, на думку інстинктивістів, несе в собі заряд агресії, тому що за природою своєю була і залишається хижаком. Критикуючи таку точку зору, Е. Фромм аналізує безліч історичної та антропологічної наукової літератури, наданої посилкою інстинктивізму, що переконливо свідчить про її помилковість, оскільки на ранній стадії свого розвитку людина, виявляючи до інших людей дружелюбність, щедрість та великодушність, характеризується якраз орієнтацією на цінності, пов'язані не зі смертю, а з життям. Агресивність людини – це надбання останніх століть її історії, і викликана вона соціальними обставинами [2, с. 230-231]. Е. Фромм не може погодитися й із точкою зору біхевіорізма, згідно з якою агресивність є винятково продуктом виховання та інших форм впливу на людину з боку оточуючого його соціального середовища. Критикуючи ці дві крайні точки зору на причину людської агресивності, Е. Фромм доходить висновку, що у людини необхідно суворо відрізнити агресію біологічно адаптивну, яка сприяє підтримці життя, доброякісну, від злаякісної агресії, не пов'язаної зі збереженням життя. «Доброякісна» агресія є властивою як тваринам, так і людині. Вона має біологічні форми прояву та затухає, як тільки зникає небезпека. В основі злаякісної агресії, натомість, – не інстинкт, а якийсь людський потенціал, що сягає своїм корінням умов самого існування людства. Дійсно, агресія розглядається у двох взаємопов'язаних аспектах: як доброякісна (конструктивна) і злаякісна (деструктивна), де насильство є

результатом схильності людини до агресивності і з розвитком людини і соціуму набуває розгалужених форм.

Відсутність єдиного підходу до феномену насильства як в науковому, так і нормативному плані посилює також змішування близьких за змістом понять, використання їх як синонімів. Одним з найбільш часто використовуваних понять як синонім насильства є агресія, яка є одним із складних багатопланових явищ життя. При поверхневому розгляді, поняття «насильство» є складовою частиною поняття «агресії». Насильство може супроводжуватися агресією, а може і не бути обтяжене агресією: агресивне насильство (на шкоду) і неагресивне насильство (на благо). Незалежно від того, викликаний агресивний акт спонтанними, несвідомими імпульсами і реакціями, де не переслідується певна мета, або ж агресія пов'язана із іншими причинами, агресія завжди пов'язана з насильством. Втім, деякі дослідники агресії мають і протилежну позицію, але ж, на наш погляд, досить дивно звучить фраза «ненасильницька агресія». Агресія, якщо не завдає фізичного насильства, так заподіює насильство вербальне, психологічне, моральне тощо, в будь-якому прояві має собою наслідком насильство по відношенню до будь-кого або будь-чого. Навіть, якщо припустити згідно психологічним дослідженням, що агресія може бути «на благо», вона буде такою тільки для суб'єкта агресії, наприклад зняття психологічної напруги, скидання дратівливості на об'єкт агресії, наявність агресії як складової творчого імпульсу.

Отже, за допомогою логічних категорій можна окреслити обсяги описуваних понять, які перехреснюються, коли обидва феномена мають чітко усвідомлену в її негативних проявах мету. Крім того, межі поняття насильства задаються цільовою ознакою, а межі поняття агресії більш розмиті, бо включають безліч спонтанних і цільових актів негативного характеру, усвідомлених і неусвідомлених, явних і прихованих. Поняття агресії має цілком деструктивний і руйнівний характер, чого не можна сказати про насильство, яке часто здійснюється із позитивними мотивами і має позитивні наслідки. І в цьому плані насильством можна вважати будь-яку дію, що має

примусовий характер, здійснювану поза волею об'єкта, до якого застосовується ця дія. Саме тому поняття насильства з логічної точки зору ширше поняття агресії.

Починаючи з Геракліта, на передній план висувається той аспект насильства, який вище було названо «наси́льством на благо». Застосування насильства як інструменту збереження політики, що проводиться в державі, і, навпаки, її зміни, супроводжувало весь хід історичного розвитку соціуму. Але де тут об'єктивний критерій блага або шкоди вживаного насильства? В юриспруденції складність цього явища викликала появу питання про співвідношення так званих «легітимного та нелегітимного насильства».

Такий розподіл міг би привести до позитивного ефекту у разі повної справедливості та неухильного застосування державних законів і насильницьких форм правління, що випливають із них. Насправді ж, як свідчать історичні дослідження, представники держави часто діють не з позицій загального блага, а з позицій особистих та групових корисливих інтересів, у зв'язку з чим навіть важко буває іноді провести межу між державним діячем та злочинцем. У зв'язку з цим, офіційний злочинець, що протистоїть державній особі, має навіть набагато більше шансів одержати в широких масах співчуття, і це породжує легенди про справедливих розбійників типу Робіна Гуда. Цією обставиною і сьогодні цинічно користуються ЗМІ, коли освітлюють акти прояву агресії і насильства, виправдовуючи беззаконність.

Скрутна ситуація виникає при з'ясуванні питання, яким чином відмежовувати різні форми насильства. Це явища однієї і тієї ж суті. Боротьба за справедливість є змістом усіх цих явищ, але прояв волі при цьому здійснюється до-розумним чи формально-розумним чином із приєднанням до цього корисливо-паразитичного управління, маніпулювання цим процесом із сторони. Оскільки відчуження перш за все є відчуженням людини від її сутності, то неадекватність реакції на несправедливість і відчуження полягає у тому, що так чи інакше, але у такому разі здійснюється немовби рух людини назад – в біологічну форму буття, де свобода людиною розуміється як нестримане свавілля, помста і жорстокість.

Список використаних джерел

1. Навроцький В. О. Злочини проти особи: лекції для студентів юридичного факультету. Львів: Львівський державний університет імені Івана Франка, 1997. 48 с.
2. Фромм Е. Анатомія людської деструктивності. Мінськ: ТОВ «Попуррі», 1999. 624 с.